

מתקיף לה מר בר רב אשי: וכי היה אפשר לחשוב שאין האילונית יוצאת בבגרות עד שהוצרך הכתוב לומר זאת?!

וכי דבר זה, שהאילונית תצא בסימני בגרות, לאו קל וחומר הוא?

ומה סימנין, שאין מוציאים מרשות האב [שהרי מעשה ידי הנערה ממשיך להיות שייך לאביה גם משהביאה סימני נערות, כמבואר בגמרא לעיל], ובכל זאת הם מוציאים מרשות האדון.

בגרות, שמוציאה מרשות האב, וכי אינו דין שמוציאה מרשות אדון?!

ואילו היה נאמר בתורה שהאמה יוצאת בנערות, הייתי מבין מעצמי שאף בבגרות היא יוצאת [מקל וחומר], ולמה הוצרך הכתוב להזכיר את היציאה בימי הבגרות?⁽⁷⁴⁾

אלא, אמר מר בר רב אשי תירוץ אחר:

המילה "חנם", המרבה את ימי הבגרות, לא נצרכה אלא לעיקר זבינא דאילונית. ללמד על עצם מכירת האילונית, ולומר שאדם יכול למכור את בתו האילונית לאמה, כשהיא קטנה.

שאילו לא נאמר בתורה שהבגרות מוציאה מרשות האדון, סלקא דעתך אמינא, אזי היה עולה בדעתך לומר כך:

רק קטנה, דאתיא, המביאה סימני נערות – הוי זבינא. מכירתה לאמה היא מכירה, היות ואפשר לקיים בה דין יציאה בסימני נערות.

אבל אילונית, דלא אתיא, שאינה מביאה סימני נערות – לא הוי זבינא. אין מכירתה מכירה, מפני שאי אפשר לקיים בה דין יציאה בסימני נערות שהזכרה בתורה.^{(75), (76)}

קא משמע לן, לפיכך השמיענו הכתוב ד-ב "ויצאה חנם", שיוצאת האילונית בסימני

והפסוק מלמד שהיא יוצאת לפני שעברו עליה שש שנים, כשנעשתה בת עשרים. הראשונים בשם הראב"ד.

והקשה הראב"ד: הרי יש אמורא שסובר שמהביאה סימני אילונית היא נעשית גדולה למפרע, ואם כן אין מכירתה מכירה. [ראה לעיל בהערה הקודמת]!

ותירץ: אינה נעשית גדולה למפרע ממש, אלא רק משעה שהביאה אחד מארבעה סימני אילונית. ועיי"ש.

74. להלן הגמרא מקשה: הרי אמרנו לעיל: "מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא" [דבר שאפשר ללמוד אותו מקל וחומר, בכל זאת התורה טורחת וכותבת אותו בפירוש]!

75. בפשטות היינו מפני שלא מצאנו שהתורה חידשה לאב כח למכור את בתו. אלא במקום שאפשר לקיים בו את כל דיני אמה העבריה האמורים בתורה. והריטב"א [ד"ה אלא אמר אב"י בתוך הדברים] הוסיף טעם לדבר: מפני שלא התחדש לאב כח למכור את בתו, אלא כשיכולה לצאת בנערותה, אבל אילונית שאינה יכולה לצאת בסימני נערות, ומכירתה נמשכת זמן רב, אין מכירתה מכירה. [ועיין בית לחם יהודה].

76. הקשו תוספות: הרי אין אפשרות לדעת שהאשה אילונית אלא משהגיעה לגיל 20 או 35 [כנ"ל הערה 72], שאז היא נעשית בוגרת, ואם כן איך הייתי יכול לומר שמכירת האילונית

בגרות, ומכאן אנו יודעים שאף איילונית נמכרת לאמה, לפי שאמרה תורה שהיא יוצאת בסימני בגרות.

והגמרא חוזרת לדון בהתקפת מר בר רב אשי, אשר תמה על דברי אביי, שהמילה "חנם" נצרכה ליציאת האיילונית בבגרות:

ותמה: וכי לאו קל וחומר הוא שהאיילונית יוצאת בבגרותה?

ומה סימנין, שאין מוציאין מרשות אב, מוציאין מרשות אדון. בגרות, שמוציאה מרשות אב, וכי אינו דין שתוציא מרשות אדון?!

ותמהינן על התקפת מר בר רב אשי:

ולמר בר רב אשי, דאמר "ולאו קל וחומר הוא", הרי קשה:

הא אמרינן לעיל: מילתא דאתיא, דבר הנלמד בקל וחומר — טרח וכתב לה קרא!

ואם כן, מדוע הוקשה לו, למה השמיענו הכתוב שהאיילונית יוצאת בבגרות והרי זה קל וחומר מיציאה בנערות?

ומתצינן: מה שאמרנו שדבר הנלמד מקל וחומר טרח וכתב לה קרא, הני מילי, היכא דליכא לשנויי.

הדברים אמורים רק היכן שאי אפשר לתרוץ תירוץ אחר, טוב יותר.

אבל היכא דאיכא לשנויי — משנויין. במקום שאפשר לתרוץ תירוץ טוב יותר, ואין צורך לומר שהכתוב השמיענו דבר שיכולנו להבין מעצמנו בקל וחומר, ראוי לתרצו.

ולכן, מר בר רב אשי שיכל לתרוץ את הפסוק בדבריו, לא קיבל את דברי אביי.

עד כאן הגמרא דנה בדברי רב, שאמר קידושי כסף נלמדים מהפסוק "אין כסף" [למסקנא: מהאות י' במילה "אין"].

[ובדרך אגב הגמרא ביארה את הברייתא "ויצאה חנם — אלו סימני בגרות", מאחר שהברייתא הובאה תוך כדי המשא ומתן בדברי רב].

ועתה הגמרא מביאה מקור אחר לקידושי כסף:

ואמרינן: ותנא — מיתתי לה מהכא. יש תנא, שלמד קידושי כסף מהדרשה של הפסוק האמור בפרשת גירושין —

דתניא: נאמר בתורה [דברים כד א]: כי יקח איש אשה, ובעלה. והיה אם לא תמצא חן בעיניו, כי מצא בה ערות דבר, וכתב לה ספר כריתות, [גט], ושילחה מביתו.

ולא ביאר הכתוב באיזו דרך "לקח" האיש את האשה לו לאשה.

ומבאר התנא: אין לשון "קחה", אלא בכסף.

בעודה קטנה אינה מכירה? הרי לא ניכר בה עדיין שהיא איילונית. וודאי מכירתה מכירה!

ותירצו: הייתי אומר שמהתברר שהיא איילונית, מכירתה תבטל למפרע, והאדון צריך

להחזיר את דמי מעשה ידיה, והאב יחזיר את הדמים שקיבל עבורה מן האדון.

ולפיכך הוצרך הכתוב להשמיענו שמכירתה מכירה, ואין מחזירים את הדמים.

ובן הוא [הכתוב] אומר [בראשית כג]: נתתי כסף השרה — "קה" ממני!

שמה תאמר, מדוע הוצרכנו ללמוד מ"כי יקח איש אשה", שהאשה מתקדשת בכסף? (*76)

וחלא, דין הוא! יכולנו ללמוד זאת מעצמנו, בקל וחומר:

ומה אמה עבריה, שאינה נקנית לאדון בביאה, (77) בכל זאת נקנית היא לו בכסף. (78)

זו, אשת איש, שקל לקנותה, שהרי היא כן נקנית לבעלה בביאה, וכי אינו דין שתקנה לו אף בכסף? (*79)

תשובתך: יבמה תוכיח, שאין ללמוד קידושי כסף מקידושי ביאה:

שהרי יבמה נקנית ליבם בביאה, ואף על פי כן אינה נקנית ליבם בכסף. (80)

וכמו כן נאמר אף באשת איש, שעל אף שהיא נקנית בביאה, בכל זאת אין היא נקנית בכסף!

ושמה תאמר:

מה ליבמה, שאין היא נקנית בכסף למרות שהיא נקנית בביאה — משום שיש קנין הקונה באמה ואינו קונה ביבמה, שכך אין היבמה נקנית בשטר, ולכן היא קלה יותר מן האמה בענין זה. (*80)

*76. כלומר, קושית הברייתא היא על דבריה, מדוע הוצרכנו ללמוד זאת מפסוק, ולא למדנו זאת בקל וחומר [אבל אין הקושיא על הפסוק עצמו, שהוא בא ללמד דבר אחר. כדלהלן ה ב, [וכן פי' עצמות יוסף בפי' ראשון, עיין שם].

77. אם מסרה אביה לביאה לשם שפחה, אין היא נעשית שפחה בכך. רש"י.

78. שנאמר [ויקרא כה] בענין עבד: "מכסף מקנתו". [ולהלן הגמרא לומדת את דין השפחה מדין העבד בהיקש]. רש"י.

79. הראשונים תמהים: מה שאמה אינה נקנית בביאה, אין זה משום שיש חסרון בקנין ביאה, אלא מפני שאין קנין האמה לשם אישות אלא לשם שפחות. ואין לביאה שום קשר לשפחות אלא לאישות בלבד! ואם כן, איך הגמרא לומדת מכאן קל וחומר לכסף?

ותירץ הרשב"א: אכן התנא יכל לדחות בטענה זו את הקל וחומר, אלא שהוא העדיף לדחות את הקל וחומר בטענה חזקה יותר,

שאפילו אם נאמר [מסברא] שאפשר לעשות קל וחומר מביאה, יבמה תוכיח שאין כסף קונה בה. וכדלהלן. עיין רמב"ן וריטב"א.

80. להלן [יד א] הגמרא לומדת זאת מהכתוב [דברים כה]: "יבמה יבוא עליה, ולקחה לו לאשה ויבמה". המילה "ויבמה" משמעותה מלשון ביאה, ושנה הכתוב פעמיים ביאה, לומר לך שדוקא ביאה גומרת בה [משלימה את הזיקה שיש לה, ועושה אותה לאשתו הגמורה של היבם] ואין כסף ושטר גומרים בה. [רש"י כאן מביא דרשה זאת בקצרה].

*80. ומפני שהיא פחותה מן האמה בענין שטר, לפיכך היא פחותה אף לענין כסף, שאינו קונה בה. אבל אשה שלא מצאנו שהיא פחותה מאמה בענין שטר, שהרי אף שטר קונה בה, ואדרבה היא חמורה מאמה, שהרי היא נקנית אף בשטר, לפיכך אף כסף קונה בה מקל וחומר. [כך יש לפרש את הסוגיא לפי רש"י שכתב שהלימוד כאן הוא מקל וחומר. וכן דעת הרשב"א. ושלא כדברי הריטב"א עי"ש היטב].

תאמר בזו, באשת איש, שיש לה להיקנות בכסף, מקל וחומר — שהרי היא נקנית גם בשטר! ולפיכך היא נקנית אף בכסף.⁽⁸¹⁾

תשובתך:

תלמוד לומר: "כי יקח איש אשה". ואין יקחה אלא בכסף.

ומכאן שהאשה מתקדשת בכסף.

ומיד הגמרא תמהה: הרי למסקנת התנא, אפשר ללמוד כסף קידושין בקל וחומר מאמה העבריה. ואם כן קשה:

הא — למה לי קרא?!? מדוע הוצרך הפסוק "כי יקח"?

הא אתיא לה, הרי כבר למדנו זאת מקל וחומר [אף בלא פסוק]!

אמר תירץ רב אשי: התנא הוצרך לפסוק הזה משום שיש לדחות את הקל וחומר:

דאיכא למימר, מעיקרא דדינא — פירכא!

שיש לומר, מעצם המקום שממנו נלמד הקל וחומר, מדין האמה העבריה, משם יש פירכא לקל וחומר.

[זאת, בניגוד לפירכא המובאת בברייתא: שהברייתא ניסתה לפרוך את הקל וחומר, על ידי לימוד מיבמה, דהיינו ממקום אחר, ולא מעצם המקום שממנו נלמד הקל וחומר] —

שהרי מהיכא קא מוייתית לה? מהיכן למדת קל וחומר לקידושי כסף?

הרי למדת זאת מאמה העבריה!

[מה אמה העבריה שאינה נקנית בביאה בכל זאת היא נקנית בכסף, אשה שנקנית בביאה, קל וחומר שתיקנה בכסף!]

אך יש לפרוך את דבריך, ולומר:

מה לאמה העבריה, דין הוא שנקנית לאדון בכסף, משום שכך היא יוצאה מרשות האדון בכסף, שיכולה היא לפדות את עצמה בתוך שש שנים, אם רצונה בכך, שנאמר בענין אמה העבריה "והפדה" [שמות כא]. ומכאן למדו חכמים שבידה לפדות את עצמה בכסף ולצאת.⁽⁸²⁾

הילכך, מאחר שהכסף חשוב בה לפדותה, חשוב הוא בה אף לקנותה.⁽⁸³⁾

תאמר בזו, באשת איש, שאינה יוצאה בכסף, ואם כן, לא חשוב בה הכסף לקנותה!

לכך הוצרך התנא לומר: תלמוד לומר: "כי יקח איש" [שמכאן למדים את קידושי כסף].

נמצא שיש בידנו שני מקורות לדין קידושי כסף:

א. רב למד זאת מהפסוק "ויצאה חנם, אין כסף".

בריטב"א.

82. רש"י.

83. רש"י. [ועיין מהרש"א על תוספות ד"ה מעיקרא. והבאנוהו בהסבר דברי התוספות שם].

81. הריטב"א פירש את דחית הגמרא באופן אחר. [אך זהו לשיטתו שמפרש את הגמרא בדרך של "במה מצינו". אבל לדעת רש"י ושאר הראשונים המפרשים את הגמרא בדרך של קל וחומר, יש לפרש כמו שפירשנו [עיין היטב

ב. התנא למד זאת מהפסוק "כי יקח איש אשה".

ועתה הגמרא מבארת מדוע הוצרך הכתוב לומר את שני המקראות "ויצאה חנם", ו"כי יקח" (84) —

ואיצטריך למיכתב, והוצרך לכתוב "ויצאה חנם", ואיצטריך למיכתב גם "כי יקח איש" —

משום דאי כתב רחמנא רק "כי יקח" [שאין 'קייחה' אלא בכסף, וכדלעיל], הוה אמינא, שהקידושין דיהב לה בעל — דידה הוה. הייתי אומר שקידושין שהבעל נתן לנערה, הרי הם שייכים לה עצמה ולא לאביה.

לכן כתב רחמנא "ויצאה חנם אין כסף", ללמד שהכסף שייך לאביה.

וכמו שאמרנו: אין כסף לאדון זה, אבל יש כסף לאדון אחר.

וכשם שכאשר האמה יוצאת בכסף, הכסף שייך לאדון שממנו היא יצאה, כך כאשר הבת יוצאת מרשות אביה בקידושי כסף, הכסף שייך לאב, שממנו היא יצאה.

ואי כתב רחמנא רק "ויצאה חנם" — הוה אמינא: היכא דיהבה אייה לדידיה, וקדשתו, הייתי אומר היכן שהאשה נתנה כסף לבעל וקדשתו ואמרה לו "התקדש לי" (85) הוה קידושי, הרי אלו קידושין, כי מאחר שלמדנו [בפסוק "אין כסף"] שכסף עושה קידושין, הייתי אומר שאין לחלק בין כסף שהבעל נותן, לכסף שהאשה נקנית. (86)

לפיכך כתב רחמנא "כי יקח", שמשמעותו היא, שהלקיחה תיעשה על ידי האיש.

ולא כתב בלשון "כי תקח", שממנו היה משתמע שגם האשה יכולה לקדש את בעלה.

והגמרא מביאה את המשך דברי התנא דלעיל, שדרש את הפסוק "כי יקח איש אשה ובעלה". ופירש התנא שאין 'קייחה' אלא בכסף.

וממשיך התנא ומפרש את הפסוק:

"ובעלה" — מלמד שהאשה נקנית בביאה.

ומקשה התנא: מדוע הוצרך הכתוב ללמדנו שהאשה נקנית בביאה? והלא דין הוא, יכולנו ללמוד זאת מעצמנו, בקל וחומר:

84. [לכאורה הכתוב "כי יקח" אינו מיותר, אלא הוא סיפור הדבר — "כי יקח איש אשה" וכו'. ונראה שהשאלה היא מדוע הוצרכה גזירה שוה "קייחה" "קייחה" משדה עפרון]. ועיין עוד בעצמות יוסף.

85. כך פירש רש"י. ותוספות הקשו על זה: לשון קידושין היא לשון איסור, כפי שמבואר בגמרא לעיל [ב ב] ש"הרי את מקודשת לי" היינו אסורה כהקדש. ואם כן, איך שייך לומר לשון זו על הבעל? הרי הבעל שמתארס אינו

נאסר בכך לשאר הנשים! ולכן פירשו תוספות שהאשה אומרת "הרי אני מקודשת לך". [ועיין עצמות יוסף].

86. רש"י פירש שהאשה נותנת כסף לאיש. אבל תוספות הקשו על זה: "שהרי אביה מקבל הקידושין". ודבריהם מבוארים על פי דברי הריטב"א:

שהקשה: הרי קנין כסף נלמד מהדרשא "אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר" דהיינו לאב. והגמרא לעיל אומרת שלומדים "יצאה

ומה יבמה, שאף על פי שאין היא נקנית ליבם בכסף, בכל זאת היא נקנית בביאה —

זו, אשת איש, שנקנית לבעלה בכסף — וכי אינו דין שנקנית אף בביאה?!

אך התנא דוחה את הקל וחומר:

אמה העבריה תוכיח, שאין ללמוד שהביאה קונה בקל וחומר מכסף:

שהרי אמה העבריה נקנית בכסף, ואף על פי כן אין היא נקנית בביאה.

וכיוצא בזה נאמר באשת איש, כי על אף שהיא נקנית בכסף, בכל זאת היא אינה נקנית בביאה!

והתנא חוזר ומיישב את הקל וחומר:

מה לאמה העבריה, שאינה נקנית בביאה, הרי זה משום שאין קנינה לשום [לשם] אישות. ולכן אין טעם שביאה תעשה בה קנין.

תאמר בזו — באשת איש, שקנינה לשום אישות, שאף היא לא נקנית בביאה?!

[הרי אשת איש קנינה לשום אישות מה שאין כן האמה!]

ומסיים התנא ואומר: תלמוד לומר: "ובעלה" — הכתוב מלמד שהאשה נקנית בביאה.

ומיד הגמרא תמהה: הרי למסקנת התנא, אפשר ללמוד שביאה קונה באשת איש בקל וחומר מיבמה.

ואם כן, למה לי קרא, למה יש צורך בכתוב "ובעלה"?

הא אתיא לה, הרי כבר למדנו זאת בקל וחומר [אף בלא פסוק]!

אמר רב אשי תירוך: התנא הוצרך ללמוד זאת מפסוק, משום שיש לדחות את הקל וחומר:

דאיכא למימר, מעיקרא דינא — פירכא!

שיש לומר, שמעצם המקום שממנו נלמד הקל וחומר, דהיינו מיבמה, משם יש פירכא לקל וחומר [בניגוד לפירכא המובאת בברייתא: שהברייתא ניסתה לפרוך את הקל וחומר על ידי הוכחה מאמה העבריה, דהיינו ממקום אחר] —

שהרי מחיכא קא מייתית לה? מהיכן למדת את הקל וחומר שאשת איש נקנית בביאה? — הרי למדת זאת מיבמה!

[מה יבמה שאינה נקנית בכסף, נקנית בביאה, אשת איש שנקנית בכסף, קל וחומר שתיקנה בביאה].

אך יש לפרוך את דבריך, ולומר: מה ליבמה שנקנית בביאה, הרי זה משום שכך היא זקוקה ועומדת ליבום מחמת קידושי המת [ואינה רשאית להנשא לאיש זר], ואין הביאה נצרכת אלא כדי לחזק ולגמור את אותה זיקה שיש לה כלפי היבם. ולכן, ביאה קונה בה.

ואם כן, וכי תאמר שיש ללמוד מכאן שאף בזו, באשת איש, שאין היא זקוקה ועומדת

דכוותה". [כלומר יציאת האשה מרשות האב בקידושין דומה ליציאת האמה מרשות האדון].

מתחילה לשום אדם, שאף היא תיקנה
בביאה?!

והלא יש לומר שביאה אינה יכולה להתחיל
קנין מראשיתו [אלא רק לחזק ולגמור את
זיקת היבמה ליבם]! (87)

ומכאן שאין ללמוד שביאה קונה באשת איש
בקל וחומר מיבמה, ולכן סיים התנא ואמר:
תלמוד לומר: "ובעלה" – הכתוב מלמד
שהאשה נקנית בביאה.

ה-א ומביאה הגמרא את המשך דברי התנא
דלעיל:

עד כאן התנא דרש את הפסוק "כי יקח איש
אשה ובעלה", כך:

"כי יקח" – מלמד שהאשה נקנית בכסף.

"ובעלה" – מלמד שהאשה נקנית בביאה.

ועתה שואל התנא: ומנין שהאשה נקנית אף
בשטר?

ותחילה הוא רוצה ללמוד זאת מקל וחומר:
ודין [קל וחומר] הוא:

ומה כסף, שאין כח קניינו חזק, שהרי אין
הוא מוציא את האשה מרשות בעלה [לקנות
את עצמה], (88) ואף על פי כן, הרי הוא
חשוב קנין להכניס את האשה לרשותו
בקידושין.

שטר, שכח קניינו חזק, שהרי הוא מוציא
את האשה מרשות בעלה [בגט], אינו דין
שנאמר שהוא מכניס את האשה
בקידושין? (88*)

אך דוחה התנא את הקל וחומר:

מה לכסף, זה שהוא מכניס את האשה לרשות
בעלה, הרי זה משום שכח קניינו של כסף
חזק לענין דבר אחר, שכן פודין בו בכסף
הקדש ומעשר שני, ובכך הם יוצאים לחולין.

תאמר בשטר, שאין כוחו גדול, שאין פודין
בו הקדש (89) ומעשר שני? (90*)

וכשם שיציאת האמה בכסף היא על ידי שנותנים
כסף לאדון, כך קידושי כסף הוא על ידי
שנותנים את הכסף לאב שהוא אדוני הבת, [או
שנותנים את הכסף לבת, והאב זוכה ממנה]!
ומכח קושיא זו תוספות חולקים על רש"י
[ומפרשים את הגמרא שמדובר שהבעל נתן
ואמרה היא. ועיין עצמות יוסף. וקובץ שיעורים].
והריטב"א מיישב את דברי רש"י שהיה
אפשר לדרוש את הפסוק "אין כסף" – "אין
כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר שהוא
הבעל". עי"ש בהרחבה. ועיין מאירי.

87. על פי רש"י וה"ר אלעזר משזנ"א [בסוף
תוספות ד"ה מה ליבמה] ועיין ריטב"א. ועיין
פירוש נוסף בתוספות [שם].

88. כלומר, שאם האשה נתנה כסף לבעלה על
מנת לפדות את עצמה ולצאת מרשותו, אינה
יוצאת על ידי כך מרשותו.

88*. כלומר, שטר שיש בו כח להתיר את איסור
אשת איש, בודאי שיהיה לו כח להכניס את
האשה ולאסור אותה באיסור אשת איש. שהרי
ודאי צריך כח רב יותר כדי להתיר את האסור
מאשר לאסור את המותר. ריטב"א.

89. פירש רש"י דהיינו שכתב לגזבר שטר על
מעות פדיון ההקדש. [כגון שבא לפדות את
ההקדש במנה, ולא היה לו מנה, וכתב לגזבר
בשטר – "חייב אני לך מנה"], ואין הקדשו
פדוי בכך מפני שנאמר "ונתן הכסף וקם לו".
וקשה: לפי זה השטר הזה הוא ככסף, שהרי